

TURINYS

KALĖJIMAS

SPĄSTAI	15
SAUGUMO RŪMUOSE.....	19
PIRMASIS TARDYMAS	24
5-OJI KAMERA	25
KARCERYJE	34
TARDYMAS SU „FUNKE“	42
„PRAŠAU VISUS MANO ANKSČIAU DUOTUS PARODYMUS SUPLĖŠYTI...“ ..	48
„REIKIA MOKĖTI GARBINGAI MIRTI...“	55
VIS TARDYMAI IR TARDYMAI	59
PAGUNDA NUSIŽUDYTI.....	65
IEŠKAU BŪDŲ LENGVINTI GYVENIMĄ.....	68
PAMIŠĖLIAI.....	70
PRAGIEDRULIAI	70
143-IOJI KAMERA.....	73
NAUJIEJI DRAUGAI	79
GYVENIMAS UŽ GELEŽINIŲ DURŲ.....	82
„NAKTIES PAUKŠČIAI“	86
PASKUTINIS SU DUNKOVU PASIMATYMAS	88
142-OJI KAMERA.....	89
KALINIŲ PAŠTAS.....	91
PAVASARIS ŽENGIA	92

AKISTATA	94
TARP NAUJŲ DRAUGŲ.....	96
94-OJI IR JOS GYVENTOJAI.....	100
SPIRITIZMO SEANSAI.....	105
KARO IŠVAKARĖSE.....	109

SUŠAUDYMAS

KARAS.....	115
VYRAI, PASITIKĖKIME DIEVO APVAIZDA!.....	119
VYRAI, GINKIMĖS!	121
VAŽIUOJAME PER LIETUVĄ BRANGIĄ.....	125
UŽ LIETUVOS RIBŲ	130
MINSKO KALĖJIME.....	133
IŠPAŽINTIS BOMBOMS SPROGINĖJANT	136
BOMBŲ PADARINIAI	137
DAR TOLIAU Į RYTUS	141
SUŠAUDYMAI PRASIDEDA.....	145
TIK VANDENS... VANDENS!.....	149
ŠAUDINĖJIMAI NESILIAUJA	153
Į ČERVENĘ	157
„GEROS SRIUBOS“ DALIJIMAS...	164
PABĖGIMAS.....	170
BASTYMASIS PO MIŠKUS IR PELKYNUS	174
BADAS VARO Į KOLCHOZUS	182
ATSISKIRIU SU NELAIMĖS DRAUGAIS	187
KAS YRA KOLCHOZAS?	192
EINU PAS VOKIEČIUS	194
GRĮŽTU ATGAL.....	199
MOKYTOJA APIE SOVIETŲ GYVENIMĄ	202
VIS ARČIAU IR ARČIAU PRIE TĖVYNĖS	207
ČERVENĖS DANGUM UŽSIKLOJĘ	215

SAUGUMO RŪMUOSE

Kambaryje buvo tuščia. Sieninis laikrodis išmušė vienuolika. Gatvėje dar tebegirdėti judėjimas ir kalbos. Ten Kalėdų išvakarės. Valaitis man liepė sėstis vienam kampe, kur stovėjo kėdė, atokiai nuo stalo ir nuo durų, o jis pats paskambino kažin kam telefonu pranešdamas, jog jis grįžęs laimingai, parvežęs sulaikytąjį ir kelionėje jokio incidento neįvykę. Po pusvalandžio atėjo du jauni vyrukai, kurie, pasisveikinę su Valaičiu ir išklausę jo pranešimo, jog nesusipratimų neįvykę, liepė mane nuvesti į antrąjį aukštą pas kažin kokį Trinkūną.

Antrame aukšte įvedė mane į pailgą siaurą kambarį su vienu langu, kuris taip pat išeina į Vytauto prospektą. Kambario viduryje suglausti du ilgi stalai, o prie lango ant stalų netvarkingai suversta didžiausia krūva aplankų su dokumentais. Ant sienos kabo didelis rusiškas žemėlapis. Kairėj pusėj už vieno stalo sėdi tamsaus pailgo veido, į užpakalį sušukuotais ilgais plaukais, stambianosis, maždaug 30 metų vyras, turbūt, tas pats Trinkūnas. Jis kažin ką labai atidžiai rašo. Nė kiek nenutraukdamas savo rašymo ir nepažvelgdamas į mane, jis stipriu baritonu paklausė:

– Ar pulkininkas Petruitis?

– Taip, – atsakiau.

Po to parodė man kampe palei duris stovinčią kėdę. Atsisėdau. Kitoj dviejų stalų pusėj sėdi gan graži jauna geltonplaukė, aukšta, grakšti, linksma panelė. Ji tikrina kažin kokius sąrašus, nuolat rusiškai kalbina Trinkūną; sako jam, kad jis, versdamas iš lietuvių kalbos į rusų, klaidų pridaręs, kitaip sakant – koketuoja. Bet tas Trinkūnas nekreipia dėmesio į jos koketavimą, tik įsikniaubęs dirba savo darbą ir tiek. Vėliau sužinojau, kad jis buvęs technikos mokyklos mokinys, sėdėjęs kalėjime už komunizmą. Panelė ir toliau nesiliauja užkabinėjusi rimtai dirbančio ir papirosą rūkančio Trinkūno. Ji, priėjus prie žemėlapio ir koketiškai besikraipydama, ant guminių blizgančių su aulais batų kulnų besisukinėdama, prašo Trinkūną, kad jis padėtų jai surasti Rovno miestą, nes ji

nežinanti, kuriai „oblastei“ šis miestas priklausęs, o ten reikia vieną bylą pasiųsti. Trinkūnas ir dabar nereaguoja. Po to, pasisukusi į mane, nusišypsojo, parodysi man porą eilių baltų dantukų, rusiškai paklausė:

– Gal tamsta žinote, kurioj vietoj reikia ieškoti Rovno miesto?

– Vakarų Ukrainoj, prie Pinsko, – atsakiau.

Suradus Rovno miestą, nežinau, kodėl padėkojo man vokiškai, turbūt, norėjo pasigirti, kad ji ir vokiškai mokanti kalbėti.

– Danke sehr, sehr gut!

Nieko negaliu įsivaizduoti, kas toliau darysis. Gal tas rimtasis „draugas“ Trinkūnas ir bus tas didysis ponas, pas kurį mane atvedė? Keista savijauta. Sėdžiu sau laisvai, kratos nedaro ir jokios ginkluotos sargybos nematyti. Nors pabėgti neįmanoma, nes apačioj visos durys ir vartai užrakinėti ir sargybiniai su automatiniiais šautuvais sustatyti. Šiaip ar taip, bet nieko baisaus tuo metu nenujaučiu.

Tik staiga durys prasiveria, ir į kambarį įeina du vyrai: vienas raudonarmiečių karininko uniforma, su vienu pailgu keturkampiu (špalu) ant apykaklės, aukšto ūgio, šviesaus apskrito veido, gan dailus apie 25 metų vyras. Antras – civilis, pilku kostiumu apsirengęs, neaukšto ūgio, storokas, tamsaus apskrito pilno veido, su akiniais, bet panašus į žydą. Vėliau sužinojau, kad jis iš tikrųjų yra Kauno žydas Razauskas¹, Kvotų skyriaus viršininkas. O karininkas GPU² kapitono uniforma

1 Eusiejus Razauskas (rus. Ovsiej Rozovskij) – 1907 m. Kijeve gimęs, tarpukario Lietuvoje veikęs komunistas, nelegalių atsišaukimų platintojas. Sovietams okupavus Lietuvą, vadovavo Lietuvos SSR NKVD tardymų skyriui, aktyviai dalyvavo organizuojant mūsų šalies piliečių kankinimus, trėmimus, žudynes. Pokariu tapo Archyvų valdybos prie LSSR Ministrų Tarybos viršininku, leido istorinių klastočių persmelktas knygas apie lietuvių kolaboravimą su naciais bei aktyvų dalyvavimą žudant žydus. Deja, bet E. Razausko 1965 ir 1973 m. išleistų dvitomiu „Masinės žudynės Lietuvoje“ kai kurie užsienio istorikai remiasi ir mūsų dienomis.

J. Petraitis atsiminimuose šį asmenį vadina Razausku, o B. Juršės baigiamajame straipsnyje jis įvardijamas kaip Rozauskas. (Red. past.)

2 Valstybinė politinė valdyba prie NKVD (rus. Gosudarstvennoje politicheskoe upravlenije pri NKVD). 1940 m., kai buvo suimtas pulkininkas J. Petraitis, GPU tarnyba buvo panaikinta, todėl šioje vietoje turėtų būti rašoma NKVD. (Red. past.)

Dunkovas¹ – ypač svarbioms byloms karo tardytojas. Tai į šių dviejų rankas ir yra patekęs mano ir kitų nelaimingų žmonių likimas. Dabar jau instinktyviai pajutau, kad čia yra tie patys, kuriems aš ir esu reikalingas. Pats nepajutau, kaip atsistojau ne iš pagarbos ir gal ne iš baimės, bet nežinau, kodėl...

Trinkūnas jiems rusiškai pasakė:

– Čia yra buvęs pulkininkas Petruitis.

– A, labai malonu, – žydas Razauskas kreipėsi į Dunkovą, – tai nepaprastai įdomi asmenybė, kuri mums šiandien labai reikalinga. Žinai tamsta, tai ta pati asmenybė, kuri nuvertė demokratinę buržuazinę Lietuvos valdžią ir pastatė

1 Ivanas Dunkovas – 1940 m. Lietuvos SSR NKVD tardymo skyriaus viršininko padėjėjas. 1946 m. birželį – vienas iš pagrindinių žmonių trėmimų organizatorių ir vykdytojų Kretingos apskrityje. (Red. past.)

fašistinę Smetonos valdžią, sušaudė Lietuvos komunistų partijos Vykdomojo komiteto narius: Požėlą, Čiorną¹ ir kitus, paskui vėl bandė nuversti Smetonos valdžią ir pastatyti Voldemarą... Tai nepaprastai įdomi asmenybė, – dar sykį pakartojo.

– Nagi, pasakyk tamsta man, ar daug sušaudei raudonųjų vadų ir komisarų? Ar galėtum suskaičiuoti? – visiškai arti prisiartinęs pašiepiamai klausė manęs Dunkovas. – Na, ko „mat-mat“ šypsais dar, sakyk!

– Be teismo aš jų nešaudžiau. Iš viso pas mus, Lietuvoje, niekas be teismo nebuvo žudomas... – sutelkęs visą savo rimtumą veide, atsakiau Dunkovui.

– Me-e-luoji, meluoji! Sakyk teisybę! – užsimojęs kumščiu man į panosę, rėkė Dunkovas.

Maniau, kad šveis, bet nesudavė.

Trinkūnas ir panelė toliau sau rašo, lyg čia visiškai nieko nebuvę. Judėjimas Vytauto prospekte visiškai aprimo, ir iš gatvės pro langą jokio garso nebegirdėti. Matyti, jau gan vėlus laikas. Susipažinimas su Razausku ir Dunkovu manęs nė kiek nenugąsdino, priešingai – nuramino.

„Aha, – manau sau, – jūs, broliukai, apie dabartinį mano darbą nieko nežinote, o kaltinate mane tik už praeities veiksmus. O aš iš praeities nuodėmių mokėsiu šiaip taip pasiteisinti.“

Razauskas kažin ko paklausė panelę, Dunkovas davė kažin kokių nurodymų Trinkūnui ir pasakė jam, kad jis būsiąs savo kabinete iki 7 val. ryto. Paskui jau daug švelniau kreipėsi į mane:

– Prašau eiti sykiu su manim.

Aš ėjau greta Dunkovo, iš paskos ėjo Razauskas. Pakilę į trečią aukštą, užėjome į Dunkovo kabinetą Nr. 46. Didelis kambarys, dviem užlaidomis aklinai užleistais langais, stipri elektros šviesa, didelis rašomasis stalas prie pat lango, prie vienos sienos pastatyta medinė, prie kitos nedegamoji spinta.

1 Turimas omenyje Rapolas Čarnas (rus. Rafail Čiornyj) – 1900 m. Kalvarijoje gimęs komunistas, Maskvos partinės mokyklos auklėtinis, tarpukario Lietuvoje veikęs bolševikas-pogrindininkas. Vienas iš vadinamųjų keturių komunarų – SSRS remiamų komunistų, 1926 m. gruodžio 17 d. sušaudytų Kauno VI forte dėl antivalstybinės veiklos. Kartu su Čarnu sušaudyti Karolis Požėla, Juozas Greifenbergeris ir Kazys Giedrys. (Red. past.)

Dunkovas atsisėdo už rašomojo stalo, iš portfelio išsitraukė visą pluoštą prirašytų popierių. Razauskas atsisėdo kitoj pusėj stalo ant minkštos kanapos prie sienos iš dešinės. Mane pasodino atokiai nuo stalo prie durų, dešinėj pusėj, prie staliuko, ant kurio stovėjo didelis grafinas vandens ir stiklinė. Dunkovas tuojau pasiūlė man rusišką papirosą, kurį paėmiau ir su didžiausiu malonumu ėmiau rūkyti. Razauskas, nors ir žydas, nieko nelaukdamas gryna rusų kalba, be jokio žydžiuojančio akcento, pradėjo kalbėti:

– Štai ką, ponas Petruiti, aš tamstai pasakysiu. Nemanyk, kad tamsta esi senas žmogus, o mes dar per jauni ir nemokėsime tamstos kvosti. Neužmiršk, kad tamsta ne pirmutinis ir ne paskutinis. Daug mes turėjome įvairių žmonių. Aš apie tamstos kontrrevoliucinius veiksmus turiu visus duomenis, kaltinamosios medžiagos net per daug turiu. Ir tamstai, ir mums bus daug geriau, jei tamsta neleisi panaudoti prievartos priemonių, nes tai nei mums, nei tamstai, kaip senam žmogui, nesudarys malonumo. Jei tamsta iš karto pasakysi visą teisybę, ir mums, ir tamstai bus daug lengviau. Mes pakankamai turime įvairių priemonių priversti teisybę pasakyti. Manau, kad ir tamsta sutiksi su tuo, kad užsispyrėliams reikia pavartoti ir represijas. Taigi, dabar tamsta ir malonėk papasakoti tardytojui visą teisybę apie tamstos kontrrevoliucinį veikimą, būtent: ar tamsta važinėjai į Šiaulius, Kauną ir Vilnių. Čia tardytojas viską smulkiai užrašys, o aš vėliau patikrinsiu, ir dar kelis kartus patikrinsiu, ar visą teisybę tamsta pasakei.

Po to Razauskas tuojau išėjo, palikdamas mus vienudu su tardytoju Dunkovu. Razauskui kalbant, Dunkovas taip pat netylėjo, bet, vaikščiodamas po kabinetą, pertraukinėjo jo kalbą, stengdamasis tiksliau išaiškinti man jo mintis, kad geriau suprascčiau. Nors jau ir gan aiškiai buvo man jų pasakyta, jog jie pakankamai žiną mano dabartinį veikimą, tačiau man vis dar atrodė (kadangi aš labai norėjau, kad taip būtų), kad jie nieko dar nežino.

PIRMASIS TARDYMAS

Kai likome vienudu, Dunkovas pirmiausia išsitraukė „FM“ sistemos revolverį – naują brauningą, neskubėdamas patikrino šovinius ir pasidėjo jį ant stalo. Paskui apžiūrėjo savo rankinį naują laikrodį, kurį, matyti, neseniai buvo įsigijęs. Davė man dar vieną papirosą ir užsidegęs visiškai žmoniškai pradėjo kalbėti su manim.

– Pasakyk tamsta man, kokia pažintis sieja tamstą su gudų lietuvių Raudonosios armijos vadu generolu Kovaliovu? Kaip tamsta su juo susipažinai?

– Su generolu Kovaliovu drauge baigiau Tifliso¹ karo mokyklą. Didžiojo karo metu tarnavom vienam pulke iki pat karo pabaigos. Buvom labai geri draugai, – atsakydamas pamaniau, kad gali būti dabartiniu metu ir labai pravarti man pažintis su tokiu aukštu Raudonosios armijos asmenim, kaip generolas Kovaliovas, bet labai apsirikau.

– Tamsta norėjai su juo pasimatyti, rengis net į Minską važiuoti, bet nespėjai? Jis gavo kitą paskyrimą – Charkovo karo apygardos viršininko.

– Taip, – trumpai atsakiau.

– Taip, taip – jis pas mus, Raudonojoje armijoje, yra labai didelis žmogus, autoritetas.

Paskui Dunkovas pradėjo rašyti visus formalumus ant blanko: pavardę, vardą, tėvo vardą, metus, užsiėmimą, kokiai partijai priklausiau ir t. t. Tik tikybos nereikėjo pasakyti.

Po to turėjau pasakyti, kas mano artimiausieji draugai. Į šį klausimą jam suminėjau įvairių komunistėlių pavardžių, su kuriais buvau pažįstamas, ir šiaip reikšmės neturinčių pavardžių, tik nė vienos pavardės nepasakiau, kuri turėtų ką nors bendro su mano byla. Paskui pradėjau į visus jo klausimus labai sklandžiai meluoti. Į Kauną važinėjęs pensijos atsiimti, skolų ir kitų piniginių reikalų tvarkyti. Į Vilnių ir į Šiaulius važinėjęs taip pat piniginiams ir kitokiais įvairiais reikalais, kuriuos visada buvo galima patikrinti. Ar maža gi žmogus turi

¹ Tbilisis, Gruzija. (Red. past.)

visokių reikalų? Kad porą sykių buvau nuvažiuavęs į Klaipėdą – nė neužsiminiau.

Žodžiu, meluoti man sekėsi vykusiai. Melavau kiekvieno tardymo metu iki pat 1941 m. sausio 10 d. Kokius septynis ar aštuonis melavimo seansus padariau, manydamas, kad viskas kuo geriausiai sekasi. Tardytojas Dunkovas viską labai kantriai užrašinėjo, nuolat man duodamas popirosų parūkyti, tik rašydamas dažnai pats sau pusgarsiai sakydavo: „Nu... t-a-a-i-p... taip!..“ Tas jo „taip, taip“ man labai įtartinas atrodė, bet vis tiek melavau akis išsproginęs iki pat galo. Tik paskutiniojo tardymo metu Dunkovas rašydamas pasakė:

– Ė, Petruiti, Petruiti, – ir mane, ir save vargini, teisybės nesakydamas.

– Aš sakau teisybę...

– Me-e-eluoja! – sušuko pašokęs iš vietos Dunkovas. Bet tuojau nurimo ir davė popirosą užrūkyti.

– Kad ir nesakai teisybės, bet ką padarysi. Še, rūkyk!

Kiekvieno prirašyto puslapio apačioje turėjau pasirašyti. Tokių puslapių jau buvo prirašyta apie penkiolika. Iki sausio 10 d. sėdėjau saugume penktojo kameroje ir veik kas naktį tardytojui melavau. Maniau, kad visa kas labai gerai pasisekė.

5-OJI KAMERA

Visiškai jau išaušo, kai tardytojas Dunkovas žiovaudamas man pasakė:

– Na, ką? Užteks, reikia pasilsėti. Rytoj dar mes su tamsta pasikalbėsime.

Paėmęs telefono triūbelę, kažin kam jis paskambino, įsakydamas, kad ateitų pasiimti žmogų. Tuo metu surinko per naktį prirašytus visus mano „parodymų“ lapus ir atnešęs padėjo ant staliuko, prie kurio aš sėdėjau. Davė jis man plunksnatotį ir liepė rusiškai pasirašyti kiekvieno lapo apačioje pridurdamas: „Tamsta turi teisę perskaityti.“ Aš kiekvieną lapą, paviršutiniškai peržvelgdamas akimis ne tiek dėl noro perskaityti, kiek gal iš mandagumo priimti jo